

İdris-i Bitlisî

Çeviren ve Notlandırılanlar:
Pelin Seval Esen & Esengül Uzunoğlu Sayın

KÂNÛN-İ ŞÂHİNŞÂHÎ

ÖNSÖZ

Osmanlı tarihi alanında kaleme aldığı önemli eseri *Heşt Bihişt* ile adından söz ettiren İdrîs-i Bitlîsî, 15. yüzyılın sonu ve 16. yüzyılın başında yaşamış, Osmanlı-Akkoyunlu, Memlük, Safevi çekişmesine şahit olmuş, hayatının büyük bir bölümünü Tebriz ve Şiraz'da geçirmiş bir müellif, münşî, şair, hattat ve siyaset adamıdır. Nurbahşîye tarikatına mensup, dönemin ileri gelen mutasavvıflarından Hüsâmeddin Ali Bitlîsî'nin oğludur. Mistik-sufi bir çevrede yetişmiş, ilk eğitimi "yegâne üstadım" dediği babasından almakla beraber dönemin hemen hemen tüm aklî ve naklî ilimlerini öğrenmiştir.

İdrîs-i Bitlîsî, Farsça, Arapça, Türkçe olmak üzere tarih, tasavvuf, felsefe, siyaset, ahlâk, tıp ve hadis gibi birçok alanda eserler kaleme almıştır. Farsça kaleme aldığı eserlerinden biri, hayatının son dönemlerinde tahminen 926/1520 yılında, siyasetname türündeki *Mir'âtü'l-cemâl* adlı eseri tarzında; Eş'arî kelâmcısı Devvânî'nin asıl adı *Levâmi'u'l-işrâk fi mekârimi'l-ahlâk* olan ancak *Ahlâk-ı Celâlî* ismiyle bilinen eserinin etkisi altında yazdığı *Kânûn-i Şâhinşâhî*'dir. Bir mukaddime ve dört maksat üzerine tertip edilmiş eserde işlenen esas konu nizâm-ı âlemdir. Dolayısıyla Bitlîsî, eserinde şahlık tahtı için sahip olunması gereken melekeler; sultanlık makamına yaraşır amal ve ahvale; padişahların ve meliklerin kime karşı nasıl davranacaklarına, vezirlerin, nâiblerin, ehl-i kalemin yapması gereken işlere ve özelliklerine; ulemânın önemine ve görevlerine; dünyevi saltanat vesilesiyle manevi saltanatı elde edebilmenin keyfiyeti gibi daha çok toplumu güçlü kılan faziletlere, ahlâkî ve dinî değerlere değinir.

Aklî ve naklî ilim dallarından aldığı eğitimi; astronomi, musiki, felsefe, fıkıh, tefsir, hadis, kelâm alanındaki bilgisini bilhassa vakıf olduğu ilm-i inşayı tam anlamıyla yansıttığı; edebi ve sufiyane bir dille, teşbih ve istiarelerle süslediği ve yoğun bir üslupla kaleme aldığı *Kânûn-i Şâhinşâhî*sinde mevzu ettiği konuyu teyit etmek maksadıyla ayetlere, hadislerle, atasözlerine, hikâyelere; Ebu'l-Kâsım-i Firdevsî, Senâî-yi Gaznevî, Nizâmî-i Gencevî, Attâr-i Nişâbûrî, Kemâleddîn-i İsfehânî, Mevlânâ Celâleddîn-i Rûmî, Sa'dî-yi Şîrâzî, Evhadüddîn-i Merâgî, Hâfız-ı Şîrâzî gibi Fars edebiyatının ileri gelen

şairlerinin şiirlerine ve Arapça beyitlere yer vermiştir. Şair eserini bir beyitte, “Onda nazma çektim birkaç cevher; padişahlık ilminden birkaç mücevher.” şeklinde tanımlar.

Eserle ilgili daha önce Hasan Tavakkolî tarafından “İdris Bitlisi'nin Kanun-ı Şâhenşâhisi'nin Tenkitli Neşri ve Türkçe Tercümesi” adıyla doktora tezi yazılmış (1974) ardından Ahmed Akgündüz *Osmanlı Kanunnâmeleri ve Hukukî Tablilleri* adlı eserinde *Kânûn-i Şâhinşâhi*'nin mikrokopisi ve özet tercümesine yer vermiş (1991); aynı yıl Mehmet Bayrakdar *Kânûn-i Şâhinşâhi*'nin ikinci bölümü ile otuz iki beyitlik bir kasideyi tercüme ederek yayınlamıştır. Süleymaniye Kütüphanesi'nde kayıtlı bulunan (Esad Efendi, nr. 1888/2) nüsha esas alınarak tarafımızca Türkçeye çevrilen bu eserde, dipnotlarda metinde geçen ayet ve hadislerin kaynakları yazılmış (ancak bazı hadisler tespit edilememiştir dolayısıyla bu hadislere dipnot koyulmamıştır); tazmin edilen Farsça şiirlere, bazı özel isimlere ve başka hususlara açıklık getirilmiştir. Söz konusu tazmin edilen Farsça şiirlerdeki farklılıklar yine dipnotta belirtilmiş ve müellifin anlamı pekiştirmek maksadıyla getirdiği şiirler bu maksada, anlatıma daha uygun olması sebebiyle müellifin yazdığı şekliyle tercüme edilmiştir.

Eserin kime takdim edildiği ve ismi hususunda tartışmalar mevcuttur; ancak eserde geçen karineler eserin Sultan II. Bayezid'in oğlu Şehzade Şehinşâh'a takdim edilme ihtimalini güçlendirir niteliktedir. Bitlisi, henüz eserinin başında Sultan II. Bayezid'e üstün övgülerde bulunup ona sığındığından bahseder ardından “Osmanlı hanedanını methederken veya bu erkânın ailesinin şahlarına mufassal övgülerde bulunurken zamanın sultanına, iman ehlinin padişahlar padişahına dua vecibeleri yerine getirdikten sonra mukarrer şeri kanuna uygun olarak önce halefi yüce, şiarı halifelik olan sultana; ardından Osmanlı hanedanının ulu haleflerine yani veraset yoluyla veya hak ederek kayserlik tahtının varisi olan ahlaklı padişaha asli ve ferî meth ve dua edilmesi gerekir.” der. Bununla birlikte atalarının bahtının güzelliğinden, içtihadının bereketinden, soyunun haleflerini bir gölge gibi sardığından ve yüce soyun Allah vergisi bir nimet olduğundan bahsettiği bölümdeki bir beytinde şehzadenin ismini açıkça anar: *Soyu yüce Şehinşâh, daima soyuna yaraşır amel eder*. Eserin ismi konusunda da yaşanan ihtilafa karşı şunu belirtmek isteriz ki Bitlisi yukarıda bahsi geçen metnin hemen ardından yazdığı mesnevisinde geçen bir beyitte “Mademki “Kânûn-i Şehinşâh” koyulmuş adı; her padişahın nezdinde olur düstur kitabı.” kitabın isminin “*Kânûn-i Şehinşâh*” (eserin Şehzade Şehinşâh'a ithaf edilme ihtimali göz önünde bulundurulursa şair, bu

kelimeyi iki anlamı (şahlar şahının kanunu veya Şehinşâh'ın kanunu) karşılayacak şekilde özellikle seçmiş olabilir.) olduğunu söyler. Hemen ardından “Ve bu (eser), yoksulların ve ihtiyaç sahiplerinin dayanağı; akıl sahibi ve ilim erbabı tarafından kabul gören bir armağandır. Kânûn-i Şâhenşâhî kitabı olarak adlandırılmış, şahlık dergâhına hediye edilmek üzere yazılmıştır” der. Yine eserin müstensihî Muhammed b. Bilal, Arapça olarak “İlahî inayete bu şehenşahiyye risalesini yazmaktan hicri 952 senesinde mübarek ramazan ayında 14. günü Cuma, Konstantiniye-yi Mahmiye şehrinde, El-Ganîyy, El- Müteali Allah'a muhtaç Muhammed b. Bilal eliyle rahatlık hâsıl oldu.” diyerek eserin adının “şahlık risalesi/şahlığa ait risale” olduğunu belirtir.

Bizler de içerdiği esaslar bakımından, Bitlîsî'nin ve müstensihinin ifadelerine dayanarak eserin isminin *Kânûn-i Şâhinşâhî* olduğunu kanaatini taşımaktayız.

Çalışmamızda bütün dikkat ve ihtimama rağmen eksik ve yanlış çeviriler olabilir. Bu alanda yapılacak bilimsel eleştiri ve öneriler bize ışık tutacaktır.

Pelin Seval ESEN

Esengül UZUNOĞLU SAYIN

TOKAT/2022

KÂNÛN-İ ŞÂHİNŞÂHÎ

Rahman ve Rahim olan Allah'ın adıyla.
Güvenim O'nadır, kerem sahibi bir padişaktır.

*Ey gönülde istenilen sen, gönlümde zamanlı zamansız anılan sen;
Varlık tahtında mülk sahibi olunca sen; bütün padişahlar köle,
şahların şahı ise sen.*

Şanı yüce olsun; kullarını sevmekle “Sen mülkü kime dilersen ona verirsin.”¹ ayetinin vasfıyla mümtaz olan padişah; şerefi yücelsin, muhtaç olmadığı gibi eşsiz de olan; “Kimi dilersen onun kadrini yüceltirsin.”² ayetinin merhameti ve inayetiyle, aziz kullarının dilinde zikir olan padişah. Cömertlik ülkesinin ve uçsuz bucaksız iyilik vilayetinin hattı hududu görülemez. Sonsuz lütfunun ve kereminin haremi, sultanların ve kulların yurdu yuvası; sultanlığının yüce tahtı, paha biçilmez ihsanlarının nakışlarıyla, hudutsuz inayetlerinin resimleriyle süslenmiş. Rahmani rahmetlerinin yüce payesi, aşikâr veya nihan, gören gözlerin karşısında asla yok olma noksanlığıyla azalmaz. Her kim, O'nun makbuliyet talihinin gölgesinde dinlenir; O'nun dünyayı aydınlatan ihsan güneşine sığırsa, asla dünya meşakkati ağırlığı görmez ve sonsuz cennet nimetlerine kavuşur ki “Orada onlara ne bir gölge gelir ne de sıcaklık.”³ Basiret gözünün چراغını, O'nun yüzünün kandiliyle yakan; göğsünün halvethanesindeki ruh şamdanını O'nun sevgi ve dostluk nuruyla dolduran her gönül sahibinin mübarek ağaca benzeyen varlığı, Eymen-i Likâ vadisinde şevk ateşinden yanar ve kabiliyet fidanı, nar ağacının dalları gibi tecelli ateşiyle tutuşur ki “Onun yağı, neredeyse, kendisine ateş değmese dahi ışık verir. (Bu,) nur üstüne nurdur.”⁴

1 Kur'an-ı Kerim, 3 Âl-i İmrân 26.

2 Kur'an-ı Kerim, 3 Âl-i İmrân 26.

3 İbare bu iki ayetten Kur'an-ı Kerim, 15 Hicr 48 ve 35 Fâtır 21, terkip edilerek oluşturulmuştur.

4 Kur'an-ı Kerim, 24 Nûr 35.

Allah'ım, biz günah ve suçtan mahcup olanlara, kendi yüzünü görme Kâbe'sine yol göster; biz yoldan geri kalmışlara sonsuz lütfunun semasında bir sığınak, bir istirahatgâh bağışla. Allah'ım, mademki senin merhametinin ardına kadar açık olan kapıları, dilek kapılarıdır; kereminin uçsuz bucaksız meydanı, duaların ve münacatların arz edildiği huzurdur; öyleyse biz muhtaçların açılan avuçlarını, kendi af ve mağfiret ellerinden boş çevirme; biz dilencilerin, biz susuzların dua eden ellerini, kendi ihsan denizinden sedef misali, arz ettiğimiz inciyle doldur.

Müelliften

Ey Allah'ım, gafil ve her zaman günah işlemeye meyyal ben, senden af ve mağfiret dilerim.

Biz yasaklanan iş ve davranışlarla nefsimize zulmettik; bağışla kusurlarımızı bizim.

Lütfedip günahlarımı bağışlarsan eğer; kıymetimi artırır, makamımı yüceltirsin benim.

Ben muhtacıym, merhamet et bana faziletinle; nitekim şah ve köle birdir nezdinde.

Her ne kadar Hak dergâhında mücrim ve günahkâr olsak; günah işlemekten utanıyor olsak da kusurlarımızın ve suçlarımızın affı; sonsuz ve hudutsuz günahlarımızın bağışı için nedamet ve istiğfar eteğine sarılmış, eteğini sıkıca tutmuşuz. O şefaet dileyen dostun merhamet eşiğine sığınmışız ki zira o, ümmetinin mücrimlerinin hepsine şefaet eden şefik; yolunu kaybetmişlerine her zaman en doğru yolu gösteren rehberdir. Salât ü selam hediyesi vesilesiyle ve meleklerin esenlik bulduğu, istirahat ettiği mübarek kabrine; peygamberlik ülkesinin sultanının, cesaret ve cihat ordusunun şahlar şahının makamına sonsuz salâvat armağanı ulaştırmak suretiyle, yüce makam haremine en iyi aracı; dilek ve istek kapısında en makbul vasıta. Güzelliği güneşe sirayet etmiş, hidayet günü nur saçan o sevgili “(Ey Muhammed!) Biz seni ancak âlemlere rahmet olarak gönderdik.”⁵ ayetinin delilidir. Himaye edilmiş kutsi zatının şanında Allah'ın ezeli inayetinin taallukuyla evvela “Ben, Âdem su ile çamur arasında iken peygamberdim.”⁶ hadisi rivayet edilir.

5 Kur'an-ı Kerim, 21 Enbiyâ 107.

6 Vâkıdî, *Fütûhu's-Şâm*, (Beyrut: Dâru'l-Kütübî'l-İlmiyye, 1417/1997), II, 74; Makdisî, *el-Bed' ve't-târih*, (Bûr Saîd: Mektebetü's-Sekâfeti'd-Dîniyye, ts.), V, 26; Râzî, *Mefâtihu'l-ğayb*, (Beyrut: Dâru İhyâi't-Türâsî'l-Arabî, 1420), VI, 525. Krş. Tirmizî, Menâkıb, 1.

Peygambere Naat - Allah'ın selamı onun üzerine olsun-

Ey fazilet ve şeref sahipleri coşku ve vect ile salavat getiriniz.

Gönülden salavat getiriniz; zira İlahınız ona “nebi” ismini verdi.

Peygamberler taifesinin reisi; Allah'ın habibi, bütün âlem cisim iken o ruh idi.

Peygamberler zümresinin şahlar şahı; bütün ruhlar bir ordu, o da padişahı.

Sen sultansın, mülkün de her iki âlem; zatından dolayı âdemoğlu muhterem.

Tevhitle gayb ordusunca teyit edilmiş, gönül ülkesinin şahlar şahı.

Burak'ının nalından çıkan kıvılcım, yüce gökte yıldız olmuş.

Gökyüzü, onun eteğinin tozu; yıldızlar ise harmanın iki uç taneciği.

Bilinen âlemden çıkmış, bilinmeyen âlemde dolaşan.

Özel halvette Allah'la beraber; mukaddes ruhu, dergâhın emini.

İdrîs, senin ailenin kölesidir; yüzünü senin eşiğine sürerek gider.

Senin yüzünün sevgisinden ve seni arzu etmekten, bir toz zerresi gibi ayak bastığın toprağa giderim.

Ayağım yorulursa başımla yine giderim; zira yolunun toprağıyla iftihar ederim.

Her ne kadar günahlarımdan utanıyor olsam da senden şefaât ümit ederim.

Sana salavat hediye ettiğimizde, kölelden bir selamı kabul et.

Allah'ın salat ve selamı ona, ailesine ve ashabına olsun. Karanlık kargasının yavrularının yuvasından, seher horozunun kanadı gözükünçeye ve ruhların huzur veren rüzgârı bayrakların karasından ilmi açmaya esinceye kadar.

Fakat sonra, ahir zaman fitnelerinin velvesi arasında ehlullahın kulağına sonu hayırlı olan “O hâlde Allah'a koşun.”⁷ mesajı iletilmiştir ve İran vilayetlerini viran eden zelzele⁸ sırasında yeryüzünde huzurlu bir diyarda yaşayanlara “Yeryüzünde dolaşın⁹ ve Allah'ın lütfundan (nasibinizi) arayın.”¹⁰ kutsal tembihi duyurulmuştur.

Bu yolunu kaybetmiş avare fakir, ağlayıp inleyen derbeder garip, Allah'ın kutsal feyzini bekleyen bende İdrîs b. Hüsâmeddin-i Bitlîsî -Allah ona isteğini versin, sevdiğinde ve beğendiğinde muvaffak etsin- evinden ve vatanından

7 Kur'an-ı Kerim, 51 Zâriyât 50.

8 “Kıyamet-i suğra” yani “küçük kıyamet” olarak nitelendiren 1509 depremi kastediliyor olmakla birlikte Sultan Yakup'tan sonra Rüstem Mîrzâ ile başlayan kanun ve şeriata aykırı uygulamalar, taht kavgaları, siyasi istikrarsızlık sebebiyle ortaya çıkan kargaşa ortamı; yaşanan kaos, yağma ve yıkımlar şeklinde yorumlanabilir.

9 Kur'an-ı Kerim, 3 Âl-i İmrân 137.

10 Kur'an-ı Kerim, 62 Cum'a 10.

göç etmiş, dostlarından ve yoldaşlarından ayrılmıştı. Arzularını ve amaçlarını gerçekleştirmek; ikbal ve hilafet merkezini, Kâbe'yi tavaf etmek ve çevresini dolaşmak maksadıyla, sefere çıkmak üzere yüklerini bağlamış; sıkıntılarla dolu çölleri, zorlu dağları geçmiş; muzaffer müřşidin¹¹ hidayetiyle ve yol arkadaşının rehberliği ile çağın hadiselerinden; İslam ve Müslüman sultanların sultanının hilafet gölgesine; şahların efendisi, Allah'ın yeryüzündeki gölgesi, kutlu emir, sultan Bayezid'in lütuf ve şefkat sayesinde sığınmıştı.

Ruhu besleyen o sidre ağacının "Kökü sağlam, dalları göğe yükselen bir ağaç gibidir."¹² gölgesinde, esirgemenen gösterdiği şefkat ve merhametiyle, şifa bulmanın verdiği büyük bir mutlulukla, zamanın sonu gelmez elemelerinden yorulmuş ruhunun huzurunu bulmuş; engin merhametini diğer insanlardan daha çok görmekle beraber sonsuz ve pek safi lütfundan daha çok faydalanmıştır. Bu adalet ve ihsan hanedanının meddahları ve duahanları arasında addedilmiş; bu erkânın kubbesinin eşiğini övenlerin ve onlara dua edenlerin zümresinde büyük bir imtiyaz elde edip itibar görmüştür.

*Ne mutlu Beytül-Atik gibi, bütün uzak yollardan çevresine gelinen o kapıya.*¹³

Kuşkusuz ihlas ve itaat davetçileri; Allah'ı tanımanın ve Allah'a şükürün muharrikleri bu manada kılavuzluk ederler: Nasıl ki Hz. Peygamber'e, -Allah'ın salat ve selamı ona, ailesine ve ashabına olsun- salavat vazifeleri ile Peygamber'in soyuna dua etmek gerekiyorsa, Osmanlı hanedanını methederken veya bu erkânın ailesinin şahlarına mufassal övgülerde bulunurken zamanın sultanına, iman ehlinin padişahlar padişahına -Allah kendi gölgesini her yerde muvahhitler üzerine salsın.- dua vecibeleri yerine getirdikten sonra mukarrer şeri kanuna uygun olarak önce halefi yüce, şiarı halifelik olan sultana; ardından Osmanlı hanedanının ulu haleflerine yani veraset yoluyla veya hak ederek kayserlik tahtının varisi olan ahlaklı padişaha asli ve ferî meth ve dua edilmesi gerekir. O ki lütuf ve ihsanının sedası, ağız ve diller ülkesinde meşhurdur; merhamet ve ihsanının izleri kalpler ülkesinde sayısız hatta sınırsızdır. Hakir yoksullara sevgi ve şefkat göstermede, gökyüzündeki güneş gibi kudretli; düşkün fakirleri besleyip büyütmede, bir mürebbi; denizlerde ve karalarda

11 İdris-i Bitlisi'nin hizmetinde bulunduğu mutasavvıf İbrâhim Gülşenî olması kuvvetle muhtemeldir.

12 Kur'an-ı Kerim, 14 İbrâhîm 24.

13 قمتعلا متبیبك بابا لی بوطف

حوالیه من کل فج عمیق

Sa'dî-yi Şîrâzî, (1390 hş.), *Kulliyât-i Sa'dî*, tsh. Muhammed Ali-yi Furûğî, (Tâhran: İntişârât-ı Çekâvek) 230/3. İkinci mısradaki geçen "حوالیه" kelimesi metinde "اتوفیه" şeklinde geçmektedir.

bulunan vilayet sakinlerine sonsuz bağışta bulunmada, yağmur yüklü bahar bulutu gibidir. Gönül bahçelerinde çemene ve güllüğe canlılık verir.

Osmanlı hanedanının asil padişahı, saltanatın varlığında ruh mertebesindedir.

Zamanın sultanının veliahdı, bu yuvanın ikbal kuşudur.

Hilafet övünür onun zatıyla; sultanlık övgüleri de mahsustur onun zatına.

Kayserlik tahtına ve tacına sezadır o; ahlakıyla ve önderlik vasfıyla o.

Padişahlık aslından bir nese; vasfı Allah'ın gölgesi olan bir sevgili.

Deniz gibi avucu her an taşmakta; ağzı ihsandan başka söze kapalı.

Lütfunun berraklığı nur kaynağındandır; cömertlik kadehinden her gönül mutludur.

Himmetinin sancağı Yedigir'in üzerindedir; rahmetinin fezası fersahlarca geniştir.

Kalbinin içi ihlasla aydınlıktır, gönlü özel halvethanenin çerağı gibidir.

Gönlü, ihtiyaç sahiplerinin isteklerinden mutlu. Sanki kul, Hakk'ın huzurunda münacatta.

İhsanından âlem ehli ümitli; gülün bahar bulutuyla mutlu mesut olması gibi.

İlk arzuladığı, yoksul ve yoksunların arzuladıkları.

Peygamber devrinde, lütfundan ve cömertliğinden dolayı Hâtim'in¹⁴ cömertliğini kimse hatırlamaz.

Onun gibi güzel ahlaklı başka bir insan doğmamış; avucu, keremle eş olmuş.

Eteğini cömertlikle âleme silkelerse eğer, felek onun tozunu, gözüne sürme çeker.

Bir baksa toza toprağa; yeşeren çimen gibi olur bahar bulutlarıyla.

Savaş günü kınından çıkarılmış kılıç gibi; bezm vaktinde kadehi, malulün arzu ettiği.

Onun bezminde şarap kadehi, güneş kâsesi; elinde dolaşan kadeh, Cemşid'in kadehi.

Konuşursa hep lütuf ve ihsan konuşur; susarsa insanın menfaatini düşünür.

Kapısı Kâbe'dir; ben ihrama girmişim; ancak binek zayıf, ayak ise yorgun.

Kâbe'ye varmak meşakkatli olsa da; arzu etmede bir kusur yoktur elhamdülillah.

Arzudur rehber, gönlü arzusuna kavuşturma yolunda; er ya da geç kavuşur arzu eden, arzusuna.

Ben bir avareyim seni arayıp bulmada; bir bülbül gibiyim senden konuşmada.

14 Hâtim et-Tâî: Câhiliye döneminin cömertliğiyle ünlü şairi.

Zerre gibi, güneşi vasfetmek oldu arzum. Avareliğim de o arayıştan oldu.

Bu kapıya ulaşmamda rehber olursa bahtım; bakış iksiri ile toprağım olur altın.

Cevherimi sarrafa veririm; varlığımın değerini saflaştırırım.

Altın gibi sararmış yüzü ve inci yağdıran gözyaşını, bir kemer gibi nazım ipine çektim.

Onda nazma çektim birkaç cevher; padişahlık ilminden birkaç mücevher.

Mademki “Kânûn-i Şehinşâh” koyulmuş adı; her padişahın nezdinde olur düstur kitabı.

Bu risale vesile olduğu için duaya; tatlı sözler vardır dilimde senada.

Sabah, duada dilimden dökülür; açıktır kelimim; kendi halimi ne diye anlatayım.

İdrîs sana dua etmekten güneş gibi parladı, ümidi sana kavuşmaktır.

Ve bu, yoksulların ve ihtiyaç sahiplerinin dayanağı; akıl sahibi ve ilim erbabı tarafından kabul gören bir armağandır. *Kânûn-i Şâhenşâhi* kitabı olarak adlandırılmış, şahlık dergâhına hediye edilmek üzere yazılmıştır. Saray hizmetkârları tarafından kabul görmesi ümit edilir.

Bu risale bir mukaddime ve dört maksat üzerine tertip edilmiştir. Kastedilen mukaddime, hilafetten ve sultanlık hakikatinden murat edilenin ne olduğunun beyanı; beşeri hilafette nizâm-ı âlemin¹⁵ gerekliliğinin açıklaması hakkındadır. Birinci maksat, tüm insanlarda var olan rahmanî hilafetin hak edilmesi için lâtîfe-i rabbâniyenin¹⁶ zuhur etmesi beyanındadır. İkinci maksat, şahlık tahtı için gereken ahlakın ve cömertlik melekesinin şerhi; halkın ve ordunun intizamı için şahların ilahi ahlakla ahlaklanmasının keyfiyeti hakkındadır. Üçüncü maksat, sultanlık makamına yaraşır amal ve ahvalin; önderlik ve hükümdarlık tahtına layık işler ve faaliyetlerin tafsili hakkındadır. Dördüncü maksat, manevi saltanatı ve daimi huzuru elde etme; suret âlemi kıvancının sonsuz âlemin mutluluğuyla, güzel bir sonla nasıl tekmil olacağı yolunun beyanı hakkındadır. Mukaddime iki zaruri meseleyi kapsar. Birinci mesele rabbani hilafet hakikatinin tahkiki; ikinci mesele âlemin, insanoğlunun

15 Kâinatın yapısında bir düzen ve bilinçli tasarımın bulunduğu ifade eden terim. Dünyaya ve kâinata hâkim olan düzen ve denge. Türk-İslam kültür ve medeniyetinde kullanılan bir istilâh olarak da “Allah’ın bütün varlıkları ihata eden emir ve ölçüleri” manasına gelir. Ayrıca “Osmanlı toplumuna mensup herkesin adaletle ve birbiriyle uyum içerisinde yönetilmesi” şeklinde tanımlanır.

16 Lâtîfe: İnsandaki ilâhî cevhere işaret eden tasavvuf terimi. Sûfiler, insanı insan yapan ve onun hakikatini oluşturan ruhanî cevhere “latife-i rabbâniyye” adını vermişlerdir.

saltanat ve hükümdarlığına ihtiyacı olduğunun tasdiki hakkındadır. “Bu kitabımız gerçekten sizin aleyhinize konuşur.”¹⁷

MUKADDİME

Birinci Mesele

Bilinmelidir ki Hak Sübhânehû ve Teâlâ, bütün yaratılmışlar arasında insanoğlunu, “Ant olsun, biz insanoğlunu şerefli kıldık.”¹⁸ ayetinin şerefiyle, alemin tüm varlıklarından üstün tutmuş, ona nimetler vermiştir. Mevcudat arasında şerefli ve tüm mahlûkata önder olma hususunda onu muhterem ve muazzez kılmıştır. İlk olarak insanın zatını, kendisinin kemal sıfatlarının toplandığı bir tecelligâh yapmış; kendi cemal ve celal sıfatlarını onda toplamıştır. İnsanın terkip kalıbı hamurunu yoğururken evvela “Âdem’in hamurunu kendi elimle yoğurdum.” hadisi mucibince, mütekebil ve mütenakız iki cevheri birbirine karıştırmıştır. Onun kalbinin kandilini kutsi nurun çerağıyla yakmıştır ki “Ona ruhumdan üflediğim zaman.”¹⁹ ayeti ona işaret etmektedir. Bir cevheri, mücerredât ülkesinden ve ruhlar âleminden; bir cevheri de cismani tabiatlar âlemindedir. Ruhunun cevherinin şemâli, melekler âleminden ve saadet mebdesinden gelmiş; bedeninin cismi, mülk ve şahadet âleminden hazırlanmıştı. Ulvi ve şerif cevherin yuvası, göklerdeki meleklerin yanıdır; alçak ve aşağılık cevherin mekânı ise hayvanların ve diğer varlıkların safındadır. Ancak insan, her iki cevherin bir araya gelmesiyle mevcudat arasında müstesna ve mümтаzdir. Mutedil haliyle ve kemalinin tamlığıyla hilafet ve yücelik tahtına oturur ki “Ben yeryüzünde bir halife yaratacağım.” demişti.²⁰ ayeti o mertebeyi açıklamakta ve onun Allah’ın gölgesi olduğunu bildirmektedir.

Seni iki cihanın özü olarak yaratmışlar; bunca yolla büyüüp yetiştirmişler.²¹

Sen yeryüzüne diğer yaratıklardan sonra gelmiş olsan da hepsinden öncesin, vaktini boş şeylerle geçirme.²²

17 Kur’an-ı Kerim, 45 Câsiye 29.

18 Kur’an-ı Kerim, 17 İsrâ 70.

19 Kur’an-ı Kerim, 15 Hicr 29.

20 Kur’an-ı Kerim, 2 Bakara 30.

21 Firdevsî, E., (1388 hş.), *Şahname-yi Firdevsî*, haz. Said-i Hamîdiyân, (Tahran: Neşr-i Katre), s. 3/1.

22 Firdevsî, E., (1388 hş.), *Şahname-yi Firdevsî*, haz. Said-i Hamîdiyân, (Tahran: Neşr-i Katre) s. 3/2.

Bu iki âlemin insanda bir arada bulunması, yüce lütufların zuhur etmesine ve “Biz seni yeryüzünde halife yaptık.”²³ hitabını hak etmeye sebep olmuştur. Bu yüzden halifeye “öncekine tabi olan ve öncekinin yerine geçen” derler; halifenin de ahlaklı; soylu ve asil bir halef olmasını isterler. Şüphesiz rahmani hilafet tahtını süslemek; ruh ve cisim âlemine önderlik etmek, “Ve Âdem’e bütün isimleri öğretti.”²⁴ mektebinden, varlığın hakikatlerini anlamak için ezelden ebede kadar tahakkuk ve ittisaf kabiliyetine sahip olan; Allah’ın ahlak ve sıfatlarını elde etmede mübarek bedenini “Allah insanı kendi suretinde yarattı.”²⁵ hadisine kanıt gösteren bir ayna olarak tasavvur eden o ikbal sahibi, bahtiyar kişiye layık olabilir.

*Ey Hakk’ın kitabının kopyası olan sen, ey padişahın güzelliğine ayna olan sen,²⁶
Âlemden senin dışında bir şey yoktur. Her ne istiyorsan kendinde ara, zira hepsi sensin, sen.*²⁷

O halde muhakkaktır ki rahmani hilafet, cismani âlemin nizamı ve bu şahadet âlemiyle ruhani âlem arasında bir bağ kurmak için, bahtiyar kulun beşeriye takati kadarınca rabbani sıfatlarla ve kemallerle ittisafından ve nefsinin insani güzel melekelerle tekâmül etmesinden ibarettir. Hızla dönen bu dünya yurdunda eğer böyle bir kemal timsali, yücelik ve efendilik tahtına oturursa, ona suret ve mana sultanı derler; peygamberler, veliler, dört halife ve mezhep imamları bu gibi sultanlardır. Suret mülkünde şahlık tahtında oturmaz, emir ve yasakları icra etmeye yetkili değildir; ancak kemâlât-ı insaniye ile vasıflandığından mana âleminin efendiliğine tayin edilir, ilmi ve ameli yetkinlikleri nefsinde toplamasıyla âdemoğullarının önderliğine ve rehberliğine layık olursa, o taifeye manevi ülkenin padişahı denir ve Allah ordusunun bayraktarı kabul edilir. “Fakirlik benim övünç vesilemdir, onunla övünürüm.”²⁸ keramet tacıyla şereflenmiş; ancak zahiri görenlerin gözlerinde yoksul ve biçare; hakikati görenlerin gözlerinde ise ordusuz ve vezirsiz padişah olan bazı peygamber ve veliler gibi. Yüce Allah şöyle buyurur: “Velîlerim kubbelerimin altındadır, onları benden başkası bilemez.”²⁹

23 Kur’an-ı Kerim, 38 Sâd 26.

24 Kur’an-ı Kerim, 2 Bakara 31.

25 Buhârî, İsti’zân, 1; Müslim, Birr, 115; *Ehâdis-i Mesnevî* s. 117.

26 Rumî, M. C., (1389 hş.), *Divân-ı Kebîr I-II (Kulliyât-i Şems-i Tebrîzî)*, haz. Tevfik H. Subhânî, (Tahran: Encumen-i Âsâr ve Mefâhir-i Ferhengî), s. 1467/23.

27 Rumî, M. C., (1389 hş.), *Divân-ı Kebîr I-II (Kulliyât-i Şems-i Tebrîzî)*, haz. Tevfik H. Subhânî, (Tahran: Encumen-i Âsâr ve Mefâhir-i Ferhengî), s. 1467/24.

28 Sâgânî, *el-Mevzû’ât*, thk. Necm Abdurrahman Halef, (Dimeşk: Dâru’l-Me’mûn li’t-Türâs, 1405), s. 52; *Ehâdis-i Mesnevî* s. 23.

29 Ahais Furuzanfa s. 52; Necmeddîn-i Dâye, s. 226, 242, 379, 543.

Allah'ın yüce kubbeleri altında bir cemaat vardır ki onların yüceliği gözlerden saklıdır.

*Ey gönül, fakirlik saltanatı bahşederlerse sana eğer, en küçük mülkün olur aydan balığa dek.*³⁰

Eğer dünya mülkü padişahı, o ruhani manaların sıfatları ile vasıflanmaz; Allah ahlakı ile ahlaklanmada, Allah'ın gölgeliğine layık olmazsa; ona verilen sultanlık ismi, mecaz ve istiare yoluyla satranç oyununda bir taş olan şah kabilindedir. Resim kâğıdı üzerinde sultan şeklinde resmedilmiş ruhsuz bir tasvire hakikaten bakıldığında, diğer tasvirlerden daha mümtaz olduğu görünür. “Zira onlar diridirler, fakat siz farkında değilsiniz.”³¹

*Âdemoğlu suretle insan olsaydı, Ahmed ile Ebû Cebil bizzat aynı olurdu.*³²

İkinci Mesele

Mukaddemenin ikinci meselesi cismani âlemin, rahmani hilafete ihtiyacı olduğunun tasdiki hakkındadır.

Bilinmelidir ki, ulu Allah'ın -Şanı yüce, hükümranlığı büyük olsun- vasıflandırırken tanrılık eserlerinin ortaya çıkması için ilim ve kudret sıfatını bir arada bulundurması kaçınılmazdır. Sultanlık hükümleri mülhaza edilirken de bütün yaratıkların toplandığı bu zahiri âlemde, bu iki kemali vasif göze çarpar. Şüphesiz ilahlık kudretini gösteren rahmani vazifede, bu iki sıfatın tam olması gerekir ki Hak hilafetinde hilafet hakkı görülebsin. Varlık dairesinin merkezi olan bu iki nimetle, Allah'ın yaratıkları arasında her zaman cemel ve celal eserleri vücuda gelebilir. Âdemoğullarının sultanı, nizâm-ı âlem tahtının sahibi -Allah ona salat ve selam etsin.- Allah'ın hikmetinin bir gereği olarak ve cismani âlemin intizamı için gönderilmiştir. Ayrıca mebde ve meâd hakikatini en iyi şekilde, açıkça anlatmak ve bütün kulların maişet kanunlarını tayin etmek amacıyla tüm milletlere, tüm insanlığa gönderilmiştir ki “Biz, seni ancak bütün insanlara müjdeleyici ve uyarıcı olarak gönderdik.”³³

30 Şîrâzî, H., (1372 hş.), *Şâh-i Nebât-i Hâfız*, haz. Muhammed Rıza Berzger Hâlikî, (Tâhran: İntişârât-i Zevvâr), s. 1071/3.

31 Kur'an-ı Kerim, 2 Bakara 154.

32 گر به صورت آدمی انسان بدی

احمد و بو جهل خود یکسان بدی

Muhammed, M. C., (2007), *Mesnevî-i Ma'nevî 1-2*, haz. Adnan Karaismailoğlu ve Derya Örs, (Ankara: Akçağ Yayınları), s. 72/15, (1-1020). İkinci mısradaki geçen “خود” kelimesi metinde “هم” olarak geçmektedir.

33 Kur'an-ı Kerim, 34 Sebe' 28.

Bilindiği üzere peygamberlerin ve nebilerin gönderilmesinden; halifelerin ve imamların itaat vazifelerini yerine getirmelerinden maksat, ilahi hikmetin zuhurudur ve emir ve yasaklar hususunda doğru yolu göstermektir ki “Ant olsun, peygamber olarak gönderilen kullarımız hakkında şu sözümüz geçmişti: Onlara mutlaka yardım edilecektir.”³⁴ ayetleri bunu açıklar; nitekim Mustafa’nın devleti zamanında, zahiri ve manevi kemâlât tamamlanıp tam bir nizam bulmuştur ki “Bugün sizin için dininizi kemale erdirdim. Size nimetimi tamamladım ve sizin için din olarak İslâm’ı seçtim.”³⁵ Bu sebeple, bundan sonra kıyamete, kıyam zamanına kadar, dünya maslahatlarının hiçbirinde şeriat tecdidine ihtiyaç kalmayacak; bu açıklanan din kurallarından ve bu hikmetli din kaidelerinden daha sağlam bir şeriatın tayin edilmesi için de bir sebep olmayacaktır.

*O nebinin şeriat ve hükümleri kıyamete kadardır; Allah’ın adı ile onun adı yan yanadır.*³⁶

Bu Allah’ın inayeti “(Ey Muhammed!) Biz seni ancak âlemlere rahmet olarak gönderdik.”³⁷ ayeti hasebiyle, tüm insanlara yol göstermesi için, hizmetçilerle maiyet halkı arasındaki hükümlerde, halifelerin ve ashabın uyacağı kural olmak üzere, yeryüzünde emir ve yasakların icrasında uygulanacak iki ilahi kanunname ve iki hâkimane düstur yadigâr bırakmıştır ki “Size iki şey bıraktım. Onlara sımsıkı sarıldığınız sürece yolunuzu asla şaşırmasınız: Bunlar, Allah’ın kitabı ve Peygamberinin sünnetidir.”³⁸ Kuşkusuz ahkâm dolu o iki sağlam ipi, ayrılmaz o iki kulpu sımsıkı tutan; o iki hüküm kanununa sımsıkı sarılan her kutlu kimsenin Hak yolunda adım attığı her yer, daima korunup kollanır; amel ve ahvali her zaman Allah’ın rızasına ve iyiliğe yakın olur. Şimdi bu iki gören göz hükmünde olan, cihanı gösteren iki kadehe kendi halini ve âlemin işini görmek için bakarsa dünyevi bütün arzuları, zahiri ve manevi maksatları gerçekleşebilir, sonu hayırla dolar ve kurtuluşa erer.

Allah’ın kitabını oku, anla doğru yolu bulursun; şeriatı, sünnet ölçüsü ile öğren.

34 Kur’an-ı Kerim, 37 Sâffat 171-172.

35 Kur’an-ı Kerim, 5 Mâide 3.

36 تست مآكح و وت عرش دوب ات

همير نام الاهى نام تست

Nişâbü’rî, A., (1374 hş.), *Mantıku’l-tayr*; haz. Hamîd-i Hamîd, (Tahran: İntişârat-i Nigâh), s. 23/15.

37 Kur’an-ı Kerim, 21 Enbiyâ 107.

38 *Muvatta’*, Kader, 3; İbn Hişâm, *es-Siratü’n-nebeviyye*, IV, 276; Hâkim, *el-Müstedrek*, I, 171/318.